

Analyza organických sloučenin

16.11. 2010
Jan Preisler, Jiří Pazourek

Vybrané separační techniky v organické analýze

- Extrakce (I-I)
- Plynová chromatografie (GC)
- Kapalinová chromatografie (LC)
- Elektromigrační metody
  - kapilární elektroforéza (CE)
  - gelová elektroforéza (GE)

... podrobný kurs: J. Havliš: Separační metody

Volba extrakčního systému

Faktory: povaha analytu a fází: vzájemné interakce
elektrostatická vazba: ion-ion; dipól-dipól, ion-dipól
H můstky: zvláštní příklad elektrostatické vazby; solvatace
chemická vazba: koordinačně-kovalentní

Extrakční činidlo: nepolární, polární, iontové

Vysolovací činidlo: přidavek soli snižuje dielektrickou konstantu a váže rozpouštědlo v solvatační sféře

Analyt: polární látka ...extrakční činidlo musí být rozpouštědlo polárnější než rozpouštědlo vzorku. A obráceně

Tvorba komplexů, asociátů, dimerizace, polymerace

4

EXTRAKCE I - I (kapalina - kapalina)

- rovnovážný stav látky v systému dvou nemísitelných kapalin (dvou fázích)
- obvykle konvence:
  - fáze I: vodná (w), rozpouštědlo obsahující vzorek
  - fáze II: organická (o), extrakční činidlo

• K_D : rozdělovací (distribuční) konstanta

poměr aktivit dané formy látky ve fázi o a w

$$K_D = \frac{(a)_o}{(a)_w} = \lim_{c_o \rightarrow 0} \frac{[A]_o}{[A]_w}$$

2

Klasifikace rozpouštědel dle hlavní interakce

- disperzní
interakce v nepolární kapalině, indukované dipóly, polarizovatelnost, slabé síly (např. CCl_4 , benzen)
- dipól-dipól
kapalina s permanentními dipóly, polární; (např. voda, alkoholy, kyseliny)
- H-můstky
zvláštní případ silné dipól-dipólové interakce
- indukční
indukované dipóly, solvatace permanentními dipóly (I_2)
vazba ion-indukovaný dipól (např. voda, amoniak, alkoholy)

5

D: rozdělovací poměr

poměr celkových koncentrací látky (ve všech formách)

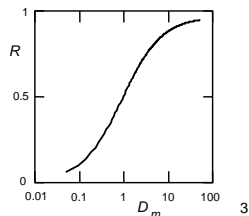
$$D = \frac{(c_o)_i}{(c_w)_i}$$

D_m : hmotnostní rozdělovací koeficient

$$D_m = \frac{(m_o)_i}{(m_w)_i} = D \frac{V_o}{V_w}$$

E: výtěžek, účinnost extrakce

$$E = \frac{n_o}{n_o} = \frac{n_o}{n_i + n_{oi}} = \frac{D_m}{D_m + 1}$$

3

Permitivita rozpouštědel

mísitelná s vodou		nemísitelná s vodou	
	ϵ		ϵ
voda	78	nitrobenzen	35
metanol	32	amylalkohol	15.8
1-propanol	21	etylacetát	6
pyridin	12	metyl-izobutylketon	13
dioxan	2.2	chloroform	5
		benzen	2.2
		hexan	1.9

6

Provedení extrakce

- diskrétní extrakce – jednorázová, vícenásobná (opakovaná)
- kontinuální extrakce

- Rychlost extrakce
  - 1) maximalizace plochy rozhraní
  - 2) minimalizace transportní vzdálenosti z obou fází

Protřepávání (vznik emulze může prodloužit rozdělení fází)

Rozpouštědla vzájemně nemísitelná, navzájem však částečně rozpustná. Použití rozpouštědel předem nasycených zabrání změnu objemu oproti objemu před protřepáním.

7

Historie chromatografie

• 1903 Michail S. Cvět

- Dělení rostlinných pigmentů na skleněné koloně naplněné CaCO_3 s použitím organických rozpouštědel
- Oddělené barevné zóny ... název chromatografie
M. Tswett, Trav. Soc. Nat. Varsovie, 6 (1903) 14
- D.T. Day – separace ropných komponent
D.T. Day, Proc. Am. Phil. Soc., 36 (1897) 112

10

Příklad: tvorba nepolárního komplexu

Analyt: M^{n+} (w)

Ligand: HL (o, w)
 $\text{HL} \leftrightarrow \text{L}^- + \text{H}^+$

Komplex: ML_n (o)
 $\text{M}(\text{H}_2\text{O})_m^{n+} + n\text{L}^- \leftrightarrow \text{ML}_n + m\text{H}_2\text{O}$
Podmíněná konstanta stability ($K_D = f([\text{H}^+])$)
 $K_D = f([\text{H}^+], \text{chelatorové činidlo})$

8

Chromatografie

- Vzorek (nebo extrakt vzorku) převeden (rozpuštěn) do mobilní fáze, což je plyn u **GC** a kapalina u **LC**.
- **Mobilní fáze (MF)** je pak tlačena (obvykle přetlakem) skrze nepohyblivou a nemísitelnou **stacionární fázi (SF)**. Obě fáze jsou vybrány tak, že složky vzorku (=analyty) mají **různou afinitu k SF**.
- Složka vzorku, která má k SF větší afinitu, stráví v SF delší dobu a potřebuje tak více času k průchodu kolonou než složka, která není v SF příliš zadržována a zdržuje se převážně v MF.
- Důsledkem této rozdílné rychlosti průchodu kolonou je **separace** (= oddělení) těchto složek po průchodu kolonou.

11

Klasifikace separačních technik

Dle principu

- chromatografické – LC, GC
- elektromigrační - E

Dle účelu

- preparativní
- analytická

Dle fáze

- plynná - GC
- kapalná – LC, E

Dle provedení

- kolonové
- planární

9

Chromatografie

- Techniky jako GC (a HPLC) používají **kolony**, úzké trubice plněné stacionární fází, přes kterou je tlačena mobilní fáze.
- Vzorek je kolonou nuceně transportován postupným přitékáním MF. Tento proces se nazývá **eluce**.
- Průměrná rychlost, kterou sa vzorek pohybuje kolonou, je určena dobou, kterou vzorek stráví v SF a MF. **Retence** je míra zadržování analytu ve SF.
- Chromatografie nepatří mezi absolutní analytické separační metody, tzn. základní charakteristika kvality analytu, tj. **retenční čas (objem)** není jednoznačnou identifikací; vždy jej musíme srovnávat se standardem hledané látky nebo potvrdit specifickou detekční metodou.

12

Vyhodnocení chromatogramu

- Pro kvalitativní (separační) účely nás zajímá, zda se složky vzorku oddělily. Pokud chceme toto oddělení popsat kvantitativně, musíme zavést některé veličiny popisu chromatogramu: doba mezi nástřikem analytu a okamžikem, kdy analyt dosáhne detektor (umístěný za kolonou), se nazývá **retenční (eluční) čas t_R** .
- Pokud dojde k rozdělení analytů (o to se většinou snažíme), každý analyt ve vzorku (směsi) bude mít různý retenční čas. Čas, kdy od okamžiku nástřiku dojde k detektoru MF (tedy nezadržovaná složka), se nazývá **mrtvý čas t_M** .
- Protože složky procházejí kolonou a přicházejí do detektoru jako zóny s největší koncentrací uprostřed, záznamem detektoru je nejčastěji **chromatografický pík**.

13

Separační faktor

$$\alpha = k_2/k_1$$

Udává **selektivitu** separace, relativní retenci dvou analytů.

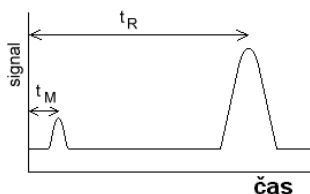
$\alpha = 1,0$: píky se překrývají

$\alpha > 1,0$: dochází k separaci píků

$\alpha = 1,4$: dochází k „úplné“ separaci píků (na základní linii)

16

Chromatogram

- Maximum píku (signálu) souvisí s maximem koncentrace zóny a v maximum píku obvykle odečítáme retenční čas. t_R a t_M se tedy získají z grafického záznamu signálu detektoru na čase = z chromatogramu (viz obrázek)

14

Účinnost

- Charakterizuje schopnost kolony produkovat úzké zóny analytu, souvisí s rozlišením

- **Počet teoretických pater, N**

- **Výškový ekvivalent teoretického patra, H**

$$H = L/N$$

délka kolony, L

- Pro Gaussovský pík $w_{1/2} = 2.354\sigma$ nebo $w = 4\sigma$

$$N = (t_R/\sigma)^2 = 5,545(t_R/w_{1/2})^2 = 16(t_R/w)^2$$

17

Retenční faktor, k

$$k = (t_R - t_M)/t_M \quad k_1 = n_{IS}/n_{IM}$$

Udává **relativní retenci** analytu (i), poměr množství analytu v SF a MF

$k = 0$: analyt neinteraguje se SF, stráví v ní nulový čas

$k = 1$: analyt stráví stejně dlouhou dobu v MF a SF

$k = 3$: analyt stráví 3x delší dobu v SF než v MF a bude eluován z kolony ve 4-násobku t_M

15

Rozlišení

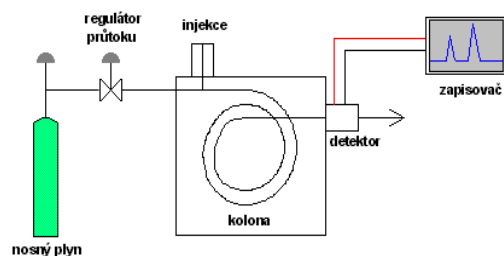
- Stupeň separace mezi přilehlými píky
- Udává, do jaké míry se sousední píky překrývají
- Viz www.chromedia.org

$$R_{i,j} = \frac{2(t_{R,i} - t_{R,j})}{w_i + w_j} = \frac{2\Delta t_R}{w_i + w_j}$$

$$R_{i,j} = \frac{\sqrt{n}}{4} \cdot \frac{\alpha_{j,i} - 1}{\alpha_{j,i}} \cdot \frac{k_j}{1 + k_j}$$

18

Plynová chromatografie (GC)

19

Tenkovrstvá chromatografie (TLC)

- jednoduchá, rychlá a často používaná chromatografická metoda sloužící např. k rychlé kontrole čistoty separovaného analytu
- typ kapalinové chromatografie (LC)
- chromatografie v otevřené koloně, i když na tenké vrstvě je podstatně méně stacionární fáze, a tudíž analýza na tenké vrstvě může být velmi rychlá v porovnání s kolonou

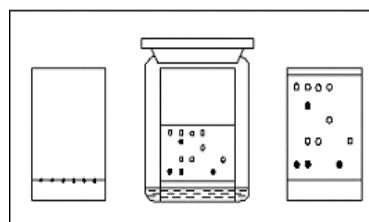
22

Kapalinová chromatografie (LC)

- **rozdělovací kapalinová chromatografie (LLC)**
  - SF je vrstvička kapaliny zachycena na tuhém nosiči
  - mnohonásobná kapalinová extrakce a reextrakce řízené rozdělovací konstantou $K(D)$
- **adsorpční kapalinové chromatografie (LSC)**
  - analyt adsorbován na stacionární fázi
  - proces je řízen adsorpční izotermou
- **chromatografie nadkritickými tekutinami (SFC)**
- **iontové výměnná chromatografie (IEC)**
  - výměna iontů na ionexech
- **afinitní chromatografie (AC)**
  - specifická interakce

20

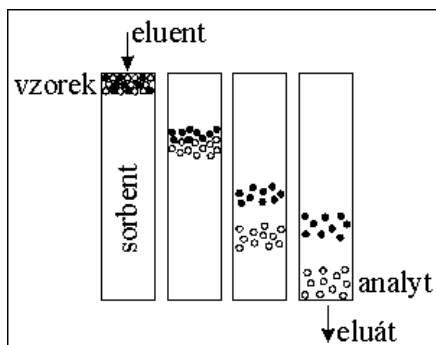
TLC

- vyvíjení probíhá obvykle v uzavřené komoře (atmosféra nasycená parami mobilní fáze), kde chromatografická deska stojí smočena ve vrstvě mobilní fáze, která vzlíná vzhůru
- vyvíjení ukončíme dříve, než čelo MF dosáhne konce desky

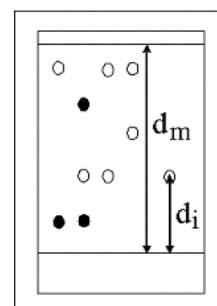
23

Schéma kapalinové chromatografie

21

TLC

- Nanášíme 0,1% až 5% roztoky v množství 200 nl až 20 μ l do skvrn o průměru 2 až 6 mm
- Charakteristikou skvrny je poměr d_i/d_m . Vzorky rozpuštěné v těkavém rozpouštědle se nanáší na start
- Všechny nanesené látky se musí objevit mezi startem a čelem rozpouštědla.

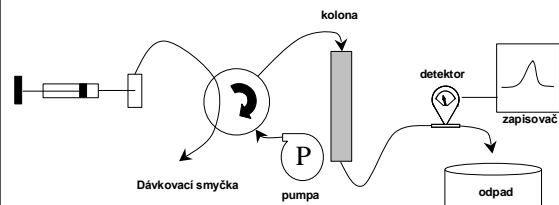
24

TLC

- Stationární fáze jsou naneseny na skleněných deskách nebo jednodušeji na hliníkových fóliích (ty se dají stříhat).
- Tenké vrstvy mohou obsahovat fluorescenční indikátor UV_{254nm} k usnadnění detekce analyzovaných látek (nepřímá detekce).
- Používají se prakticky všechny stationární fáze jako pro kolonovou chromatografii se zrnitostí 5 až 40 µm: oxid hlinitý, silikagel, celulóza, iontoměnič, polyamid a silikagel s -C₁₈, -NH₂ nebo -CN skupinami.
- Mobilní fáze: cyclohexan, toluen, chloroform, dichlormetan, aceton, ethanol, methanol, voda, amoniak, kyselina octová a jejich směsi.

25

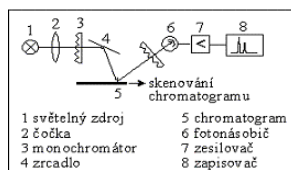
Schéma chromatografu (HPLC)

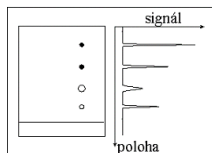
- Vysokoúčinná kapalinová chromatografie
- High-performance liquid chromatography (HPLC)
- Dnes se prakticky výlučně používá kolonové chromatografie za vysokého tlaku

28

Detekce v TLC

1 světelný zdroj	5 skenování chromatogramu
2 čočka	6 chromatogram
3 monochromátor	7 fotónásobič
4 zrcadlo	8 zesilovač

- **Vizualizace skvrn**
  - kys. sírová, teplo
  - barvení Ce, I₂ aj.
  - UV osvětlení
  - specifická činidla pro třídy analytů, např. ninhydrin pro aminy

Denzitometrie

- V současnosti i běžné **skenery** a patřičný software

26

Kapalinová chromatografie

Retence

- dynamický proces, analyt soutěží s molekulami rozpouštědla, rovnováhy

Adsorpce

- hydrofobní interakce (reverzní fáze, **RPHPLC**)
- iontové interakce (ionexová chromatografie, např. **SCX**)
- polární (dipól-dipól) interakce (normální fáze)
- gelová filtrace (size exclusion)
- afinita

Kolony

- 4,6; 3; 2,1 a 1 mm – průmyslový standard, průtok: µl - ml/min
- 75 - 300 µm plněné kapilární kolony, velikost částic: 0,5 - 5 µm
průtok: nl - µl/min
- 10 - 100 µm monolitické kolony v křemenné kapiláře

29

Vysokoúčinná chromatografie na tenké vrstvě (HPTLC)

- Lepší technické provedení s rezervoáry MF
- HPTLC vs. TLC
  - tenčí vrstva sorbentu – 0,20 vs. 0,25 mm
  - menší průměr zrna – 7 vs. 12-20 µm a lepší distribuci průměru zrna
  - vyšší rozlišení na kratší d_m; 50 mm vs. 100-120 mm
  - rychlejší analýza
  - lepší optické vlastnosti pro denzitometrii

27

Detekce v LC

- vodivost
- index lomu
- absorbance
- cirkulární dichroismus
- amperometrie, potenciometrie
- fluorescence
- hmotnostní spektrometrie
- NMR
- AES, AAS ...
- atd.

30

RP HPLC

- **Gradientová eluce**, např.:
  - start: 10% org fáze + 90% vodné fáze
  - konec: 60% org fáze + 40% vodné fáze
  - organická fáze: ACN (acetonitril) + 0.1% TFA (kyselina trifluoroctová)
  - vodná fáze: 0.1% TFA
- Organický solvent přispívá k rozpustnosti peptidů, umožňuje detekci v UV (230 – 240 nm) a rychle se vypařuje.
- TFA ... iontové párovací reagent
- Standardní technika kolonové separace pro peptidy a proteiny
- Dominantní kolonová separační technika

31

Dvourozměrná gelová elektroforéza (2D GE)

1. rozměr

- Izoelektrická fokusace (IEF) na imobilizovaném pH gradientu
- separace proteinů podle pI
- rozlišení cca. 0,02 pI

2. rozměr

- SDS elektroforéza
- separace proteinových komplexů s SDS podle m
- konstantní poměr m/z (1.4 g/1g of protein)
- rozsah m cca 10-300 kDa
- Vhodná pro separaci až desetitisíců proteinů, v případě velmi jednoduchých směsí stačí i 1D GE
- Zhruba 5% proteinů a 30% peptidů migruje anomálně, např. s PTM

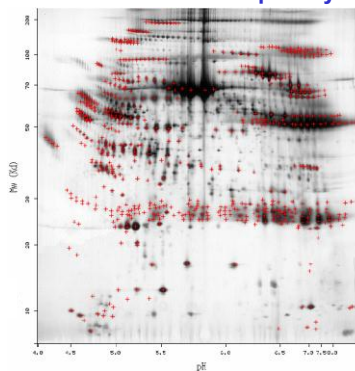
34

Elektromigrační separační metody

- **Limitní iontová mobilita**, $\mu = v/E$ ($m^2V^{-1}s^{-1}$)
  - pro $c \rightarrow 0$
  - elektrická síla = třecí síla, $k\eta v = qE$
  - pro sferické částice $\mu = q/(6\pi\eta r)$
- **Kohlraushova regulační funkce**
  - $\sum c_i z_i / \mu_i = konst.$
  - zcela jiný princip než v případě chromatografie

32

Př.: 2D PAGE lidské plazmy

35

Elektromigrační separační metody

- **Klasifikace dle principu**
  - zónová elektroforéza
  - izoelektrická fokusace
  - izotachofózeza
  - gelová elektroforéza, 1- a 2- rozměrná
  - elektrochromatografie
- **Provedení**
  - planární (gel, papír aj.)
  - ve sloupci/koloně/kapiláře

33

Kapilární elektroforéza

Migrace v elektrickém poli (Kohlraushova regulační funkce)

Různé provedení (křemenná kapilára, <100 μm)

- CZE, kapilární zónová elektroforéza
- CIEF, kapilární izoelektrická fokusace
- CITP, kapilární izotachofózeza
- CGE, kapilární gelová elektroforéza
- CEC, kapilární elektrochromatografie

Vlastnosti

- vysoce účinná, rychlá, jednoduchá separační technika
- osvědčená např. pro sekvenování DNA
- potenciál pro separaci peptidů a proteinů (x adsorpce, elmig. disperze...)

36

Analytické čipy

(čip, mikročip, microfluidic device, microfabricated device)

Lab on a chip

- integrace více kroků (dávkování, příprava, separace ...)
- paralelní analýzy (opakující se motiv na jednom čipu)
- nízká cena – čip na jedno použití (při sériové výrobě)

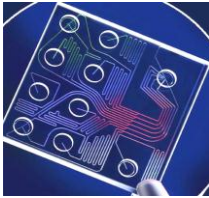
Základní typy:

1. Fluidní systém (čipy s kanálky)
  - systémy integrující několik kroků
  - systémy pro paralelní analýzu
2. 2D pole
  - afinitní pole, pole pro sekvenování
  - pole vialek se špičkami pro ESI MS

37

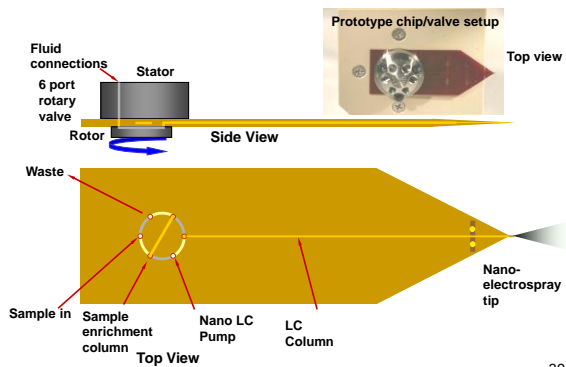
Příklady analytických čipů

Agilent/Caliper

38

Čip pro HPLC-MS: zakoncentrování vzorku, RPLC a ESI

39